

O'ZBEK XALQ MILLIY O'YINLARI VA ULARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Mardayeva Go'zal - *Termiz davlat universiteti, Milliy libos va san'at fakulteti,*

Xalq ijodiyoti: folklor va etnografiya ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek milliy xalq o'yinlarining tarixiy ildizlari, shakllanish jarayoni va ularning xalq ma'naviyatidagi o'rni yoritiladi. Milliy o'yinlar yosh avlodni jismoniy chiniqtirish, ijtimoiy faollikni oshirish hamda estetik didini shakllantirishda muhim tarbiyaviy vosita sifatida xizmat qiladi. Maqolada "Chillak", "Ko'pkari", "Oq terakmi – ko'k terak", "Arqon tortish" kabi an'anaviy o'yinlarning pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: *milliy o'yinlar, xalq o'yinlari, an'ana, tarbiya, madaniyat, jismoniy tarbiya, folklor, yoshlar.*

UZBEK NATIONAL FOLK GAMES AND THEIR EDUCATIONAL SIGNIFICANCE

Mardayeva Go'zal - *Termiz State University, Student of the Folklore and
Ethnography Program*

Abstract. This article explores the historical roots, formation process, and cultural significance of Uzbek national folk games. National games serve as an important educational tool in the physical and social development of youth. The article analyzes the pedagogical importance of traditional games such as "Chillak," "Kupkari," "Oq terakmi – ko'k terak," and "Rope Pulling," and discusses their integration into the modern educational process.

Keywords: *national games, folk games, traditions, education, culture, physical education, folklore, youth.*

KIRISH

O'zbek milliy xalq o'yinlari xalqning boy madaniy va ma'naviy merosini o'zida mujassam etgan. Bu o'yinlar asosan bayramlar, to'ylar va madaniy tadbirlar vaqtida o'tkazilgan bo'lib, o'yinlarning maqsadi insonlar o'rtasidagi birdamlikni mustahkamlash, jismoniy hamda ruhiy jihatdan rivojlanishni ta'minlashdan iborat. Sovet davrida xalq o'yinlari asta-sekin kamayib borgan. Keyinchalik 1989-yil Forish tumanining o'nlab qishloqlarida 300 ga yaqin o'yin yozib olindi, 1996-yil II-Respublika xalq o'yinlari olimpiadasi, 1998-yilda esa "Alpomish o'yinlari" nomli festival Termiz shahrida o'tkazildi. Bugungi kunda milliy o'yinlarni saqlab qolish va ta'lim jarayoniga joriy etish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

ASOSIY QISM

O'zbek xalq o'yinlari tarixini o'rganishda qomusiy allomamiz Mahmud Qoshg'ariyning "Devon-u-lug'ati turk" asari muhim manba hisoblanadi. Devonda 150 ga yaqin xalq o'yini tilga olinib, 20 taga yaqin o'yin turiga batafsil ta'rif berilgan: "Qorongni" (qorongidan qo'rg'on olish), "Bandol" (asir olish), "Chavgon" (to'p o'yini), "Tolbargak" (gul o'yini) va boshqalar.

Afrosiyob, Dalvarzintepa va Xorazm hududlarida o'tkazilgan arxeologik qazilmalar shuni ko'rsatadiki, bundan 3–4 ming yil avval ajdodlarimiz xilma-xil o'yinlar va jismoniy mashqlar bilan shug'ullangan. Dostonchilik san'atida ham – "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Qirq qiz" kabi asarlarda xalq o'yinlari haqida ma'lumotlar saqlangan. O'yinlar avloddan avlodga og'zaki yo'l bilan yetib kelgan.

O'zbek milliy o'yinlarining tarbiyaviy ahamiyatini buyuk mutafakkirlar ham ta'kidlagan. Abu Ali Ibn Sino: "Bolalarning jismoniy sog'ligi uchun harakat zarur; harakat esa o'yin orqali tabiiy va quvonchli bo'ladi", – degan. Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulb" asarida: "Yosh bolalar uchun harakat, o'yin, kulgu zarurdir, chunki harakat tanani mustahkamlaydi va zehni o'stiradi", – deb ta'kidlagan. Jan-Jak Russo esa: "Bolalik o'yinlari ularni nafaqat zavqlantiradi, balki tafakkuri va xarakterini shakllantiradi", – deb yozgan.

O'zbek xalq o'yinlari ijtimoiy-tarixiy kelib chiqishiga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi: marosim o'yinlari (to'y, bayram, hosil yig'ish bilan bog'liq); mehnat o'yinlari (dehqonchilik, chorvachilik bilan bog'liq); bolalar o'yinlari (o'rgatish va tarbiyalash); raqs va qo'shiq bilan bog'liq o'yinlar.

Harakatli o'yinlar bolalarning jismoniy va aqliy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. "Oq ayiqlar", "Quvlashmachoq", "Qarmoqcha" – hayotiy zarur harakatlar malakasini shakllantiruvchi o'yinlar; "Kun va tun", "Qirq tosh" – jismoniy sifatlarni rivojlantiruvchi o'yinlar; "O'ylab top", "Eslab qol – bajar" – aqliy qobiliyatlarni rivojlantiruvchi o'yinlar sanaladi. Shuningdek, "Ko'pkari", "Qiz quvlash", "Chillik", "Arqon o'yini", "Chavandoz", "Chavgon", "Ot poyga" kabi ko'plab milliy o'yinlar xalqimiz hayotida muhim o'rin egallagan.

Quyida ikkita namunalı o'yinni ko'rib chiqamiz.

"Nina, ip va tuguncha" o'zbek xalq milliy harakatli o'yini. O'ynovchilar qo'l ushlab aylana hosil qiladi. Uchta o'ynovchi aylanadan tashqarida ketma-ket turadi: birinchisi "ninacha", ikkinchisi "ip", uchinchi "tuguncha". Nina har tomonlama yugurib, ip va tuguncha uning ketidan ergashadi. Agar ip chigallashib qolsa yoki tuguncha ushlasa, o'yin qaytadan boshlanadi. Bu o'yin bolalarda intizomni, diqqatni va sergaklikni rivojlantiradi.

"Quvalash" o'yini. Bolalar aylana hosil qilib turadilar. Kattaroq o'yin boshlovchi maxsus qo'shiq bilan bolalarni sanaydi; qo'shiq oxiridagi so'z qaysi bolaga to'g'ri kelsa, u safdan chiqadi. Oxirida qolgan bitta bola barcha chiqib turganlarni quvlaydi. Bu folklor-musiqali o'yin bolalarda chaqqonlik, jamoaviy muloqot va o'zaro hamkorlikni tarbiyalaydi.

Zamonaviy muammolar va yechimlar

Globalashuv va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi sharoitida o'zbek milliy o'yinlari sezilarli darajada unutilish xavfi ostida qolmoqda. Kompyuter o'yinlari va ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning bo'sh vaqtini tobora ko'proq egallayotgani sababli an'anaviy o'yinlarga qiziqish pasaymoqda. Bundan

tashqari, shahar muhitida keng maydonlar kamayib borishi, ko'p qavatli turar-joy massivlarining ko'payishi ham jamoaviy o'yinlarni o'tkazish imkoniyatini cheklamoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda o'zbek yoshlarining katta qismi "Ko'pkari", "Chillak", "Arqon tortish" kabi o'yinlar nomini bilsa-da, ularning qoidalari va o'tkazish tartibini to'liq bilmaydi. Bu holat milliy madaniy merosning uzluksizligiga tahdid solmoqda. Shuningdek, o'yinlarni o'rgatuvchi tajribali ustozlar avlodining kamayib borishi ham jiddiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ushbu muammolarni hal etish yo'lida bir qator muhim chora-tadbirlar belgilanishi lozim. Birinchidan, umumta'lim maktablarida jismoniy tarbiya va tarbiyaviy soat darslarida milliy o'yinlarga alohida o'rin ajratish zarur. Ikkinchidan, har yili mahalla va tumanlarda "Milliy o'yinlar bayrami" ko'rinishidagi musobaqalar tashkil etish yoshlarni jalb etishda samarali natija beradi. Uchinchidan, o'yinlar qoidalari, tarixi va o'tkazish uslubiyatini o'z ichiga olgan ilmiy-metodik qo'llanmalar yaratish va maktab kutubxonalariga tarqatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Davlat darajasida ham bu borada izchil ishlar olib borilmoqda. "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonun doirasida milliy qadriyatlarni targ'ib qilish, jumladan xalq o'yinlarini tiklash va ommalashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Televidenie va ijtimoiy tarmoqlarda milliy o'yinlarni targ'ib qiluvchi ko'rsatuvlar, videomateriallar tayyorlash ham zamonaviy yechimlardan biri sifatida ko'rib chiqilmoqda. Xullas, milliy o'yinlarni saqlab qolish uchun oila, maktab, mahalla va davlat hamkorligida tizimli yondashuv talab etiladi.

XULOSA

O'zbek xalq milliy o'yinlari – xalqimizning donoligi, hazil-mutoyibasi va jamoaviy ruhini aks ettiruvchi bebaho merosdir. Ular yosh avlodni jismoniy, aqliy va ma'naviy jihatdan tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qilgan va bugungi

kunda ham o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda. Maktab va bog'chalarda tarbiyaviy darslarda, milliy bayramlar va folklor festivallarida bu o'yinlardan keng foydalanish milliy o'zlikni anglash, qadriyatlarni kelajak avlodlarga yetkazish imkoniyatini beradi. Milliy o'yinlarni saqlab qolish va rivojlantirish – bizning muqaddas burchimizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Normurodov A.N. O'zbek milliy o'yinlari. – Toshkent, 1999.
2. Usmonxo'jayev T.S., Xo'jayev F. 1001 o'yin. – Toshkent, 1990.
3. Shodiyev Sh. O'zbek xalq og'zaki ijodi va an'anaviy o'yinlar. – Toshkent: Fan, 2010.
4. Qodirov M. Xalq pedagogikasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2000.
5. Jo'rayev R. O'zbek folklori va milliy o'yinlar. – Toshkent: Sharq, 2005.
6. Ismoilov S. Milliy o'yinlar va ularning tarbiyaviy ahamiyati. – Toshkent, 2010.